

EDGAR VON WAHL 1867– 1948: KEELEMEES JA POLIITILINE PROHVET

Kalmer Mäeorg, Aigi Rahi-Tamm

Edgar von Wahl on mees, kelle nimi käib läbi õige mitmest käsitlusest, seda ennekõike tehiskeele oksidentaali loojana,¹ kuid samuti seoses Tallinna 1914. aasta nimesõjaga,² Eestis elavate saksa rahvusest kodanike küüditamisega 1945. aastal³ või sündmuste ettekuulutajana.⁴ Kuigi Wahli kirev natuur on paelunud mitmeid autoreid, on tema eluloolised andmed esitatud sageli eksitavalt. Alljärgnevalt püüame neis rohkem selgust luua ning ühtlasi avaldame Edgar von Wahi kirja 18. juulist 1943 oma naise sugulastele Posenisse, mille tõttu ta Saksa Julgeolekupolitsei poolt vangistati ning riigireetmises süüdistati.

Edgar Alexis (Alexei) Robert von Wahl (ka de Wahl) sündis 23. augustil 1867. aastal Venemaal Podobia kubermangus Bogopoli linnas.⁵ Tollane Bogopol oli umbes viie tuhande elanikuga linnake Lõuna-Pugi jõe ääres, kus pooled elanikud olid juudi rahvusest. Sama jõe põhjakaldal asus pisut suurem Olviopoli linn, mida on samuti vahel Edgar von Wahi sünnikohaks märgitud. Edgar ristiti kodus 2. aprillil 1867 Elisabetgradi linna luteriusu Püha Maarja koguduse pastori Dolli poolt. Mõni aasta hiljem kolisid Wahlid Poltaava kubermangu Dnepri ääres umbes 60 tuhande elanikuga Krementšuki linna, kus 7. aprillil 1870 sündis perre ka teine laps, poeg

¹ Ülo Lumiste, Leo Võhandu, “Kolmest Eestis loodud tehiskeelest ja nende loojatest”, *Akadeemia*, 3 (2007), 482–510; Aleksander Dulitsenko, *Maailmakeelte otsinguil ehk interlingvistika kõigile* (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2004).

² Aadu Must, “Privilegeeritust põlualuseks: baltisaksa ühiskonnategelaste represseerimine Esimese maailmasõja ajal”, *Esimene maailmasõda ja Eesti*. Eesti Ajalooarhiivi toimetised, 22 (29), toim. Tõnu Tannberg (Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2014), 30–31.

³ Aigi Rahi-Tamm, “Deportation of individuals of German nationality from Estonia in 1945”, *Estonia since 1944: reports of the Estonian International Commission for the Investigation of Crimes Against Humanity*, ed. by Toomas Hiio, Meelis Maripuu, Indrek Paavle (Tallinn, 2009), 415–427.

⁴ Pekka Erelt, “Keelemees, kes nägi ette Pearl Harborit”, *Eesti Ekspress*, 16.01.2002.

⁵ Praegune Pervomaiski linn Lõuna-Ukrainas Mõkolajivi oblastis.

Arthur Johann Oskar. Hiljem lisandusid veel tütre Harriet (snd 1875)⁶ ja Jenny Theophile (snd 5. novembril 1877).⁷

Edgari isa Oskar Wahl (04.04.1841 Taevere – 21.02.1906 Tallinn) oli ametilt raudteeinsener. Ema Lydia Amalie Marie (16.12.1845 – 11.02.1907 Viiburi, neiuna von Husen) oli pärit Tallinnast. Vanemad laulatati 9. augustil 1866 Tallinnas Oleviste kirikus.⁸

1876. aastal asus perekond elama Peterburi. Seal hakkas 9-aastane Edgar õppima Peterburi 3. gümnaasiumis, mille lõpetas 1886. aastal. Seejärel astus ta Peterburi ülikooli füüsika-matemaatikateaduskonda (lõpetas 1891. aasta oktoobris) ja õppis paralleelselt ka Peterburi kunstiakadeemias, algul arhitektuuri, hiljem maalimist, jõudes seal 1893. aastal elementaarkooli joonistusõpetaja diplomini.⁹ Juba lapsena omandatud saksa, vene, eesti, prantsuse keele oskust täiendas ta gümnaasiumis ladina ja kreeka ning ülikoolis hispaania keelega.

15. jaanuaril 1892 astus Edgar von Wahl vabatahtlikult Vene sõjamere-laevastikku, teenides Balti laevastiku 9. ekipaažis. Mereväeohvitseri eksami sooritamise järel omandas ta 3. jaanuaril 1894 mitšmani auastme. Sama aasta 21. märtsil läks ta erru. Teenistuse käigus külastas ta Prantsusmaad, Hispaaniat, Portugali, Madeirat, Kariibi mere saari, Ameerika Ühendriike ja Rootsit.

Varsti pärast sõjaväeteenistusest lahkumist, 29. oktoobril 1894 abiellus Edgar von Wahl Peterburis endast neli aastat noorema baltisaksa päritolu Maria von Hübnetiga (snd 14. juulil 1871 Sillamäel¹⁰), kelle isa oli suurvürstinna Maria Pavlovna ihuarst. Samal kuul, 15. oktoobril oli Edgar von Wahl kinnitatud Tallinna Peetri reaalkooli matemaatika- ja füüsikaõpetajaks. Aasta lõpul asus noor abielupaar elama Edgari ema sünni- ja lapsespõlvelinna Tallinnasse. Lisaks põhitööle Peetri reaalkoolis andis Wahl vahel joonestustunde paruness von der Howeni tütarlaste gümnaasiumis (1894–1914), Hansakoolis (2 aastat), Toomkoolis (1,5 aastat), õhtukursustel ja mujal.¹¹

Tallinnas sündis Wahlide perre viis last: Johann ehk Hans (28.07.1895), Guido (23.11.1896), Ellen (sündinud ja surnud jaanuaris 1900), Anatol (29.09.1903) ja Lydia Maria (29.11.1907). Vanim poeg Hans ristiti Peterburis, teised lapsed aga Tallinna Niguliste koguduses.

⁶ Tallinna linnaarhiiv (edaspidi TLA), f. 143, n. 1, s. 329.

⁷ TLA, f. 186, n. 1, s. 258.

⁸ TLA, f. 236, n. 1, s. 4a, l. 425.

⁹ TLA, f. 143, n. 1, s. 329.

¹⁰ TLA, f. 1481, n. 1, s. 106, l. 63

¹¹ TLA, f. 143, n. 1, s. 329, l. 102.

1904. aasta 12. augustil kutsuti Edgar von Wahl laevastikuohvitserina tegevteenistusse, Vene sõjamerelaevastiku Balti laevastikus teenis ta 24. oktoobrini 1905. Jaapani vastu ettevõetud retkedes ja lahingutes ta ei osalenud. Oma mälestuste kohaselt oli ta osa võtnud Sveaborgi garnisoni mässu mahasurumisest,¹² mis tekitab aga küsitavusi, kuna selle mässu toimumise ajal (18.–20. juuni 1906 vkj) oli Wahl juba sõjaväeteenistusest vabastatud. Mereväehvitseri mundrist pidanud Wahl vägagi lugu, ta oli seda tema õpilase Olev Mikiveri meenutuste järgi pidulikematel puhkudel kandnud ka 1930. aastatel, kui see juba pisut naeruväärsena mõjus.¹³

Merd Wahl armastas, sellega sidus teda ka purjetamisharrastus, ta oli aktiivne avamerepurjetaja. 1895. aastal asus ta Keiserliku Eestimaa Merejahtklubi liikmeks. Aastatel 1897–99, 1902–03 ning 1905–07 kuulus ta jahtklubi tehnilisse komiteesse ja oli viimasel ajavahemikul ka klubi sekretäriks. 1913. aastal koostas Wahl Eestimaa Merejahtklubi 25. aastapäevaks esindusliku aastaraamatu.¹⁴ 1895–1902 kuulus talle Taanis ehitatud luup Felicia. 1908. aastal ostis ta ketš Auli, seda tüüpi kaetud jahte oli 1888–1913 Tallinna jahtklubis kaks. Auli, mille Wahl ise olevat konstrueerinud, lasi ta ehitada Otto Eggersi jahi- ja paadiehitustehases.¹⁵ Lühiajaliselt oli ta kutter Yullanari (hiljem Varjaag) omanik. 1926. aastal müüs Wahl oma jahi

Joonis 1. Ülemõpetaja Edgar von Wahl, foto 1890. aastate lõpust. RA, EAA.1674.3.1325.

¹² Märt Karmo, *Must-kuldne müts me peas... II: Tallinna Reaalkool 1920–1940, Saksa Reaalkool 1919–1939*. Tallinna Reaalkool (Tallinn: Tallinna Reaalkool, 2011), 289.

¹³ *Ibid.*

¹⁴ *Kaiserlicher Estländischer See-Yacht-Club: historische Übersicht 1888–1913*, hrsg. von Edgar von Wahl (Reval: Aug. Mickwitz, 1913).

¹⁵ 1929. a ostis vana jahi Auli Ahto Valter, kes ehitas selle vendade abiga ümber ja pani jahile uue nime Ahto. Esimese eestlasena purjetas (1938–40) Ahto Valter Eestis ehitatud purjekal ja Eesti lipu all ümber maailma.

maha ning lahkus klubi tegevliikmete hulgast, 1922. aastast on ta arvatud jahtklubi auliikmete sekka.

Tallinnasse ümber asudes elasid Wahlid esialgu üürikorteris. 1890. aastatel elati Väike-Tartu mnt 7 asuvas Heinrich Sassi majas.¹⁶ 1911. aasta veebruaris sai Edgar von Wahlist majaomanik. 40 500 rubla eest pärandatava obrokiõigusega ostis ta kinnistud 427 ja 427B asukohaga Uus tn 32/34. Kinnistu eelmiseks omanikuks oli erakooli pidaja Johann Umblia, üks 20. sajandi alguse Tallinna eestlaste agaramaid poliitilisi organisatoreid. Kinnistul oli kaks kahekordset kivist elu- ja tööstushoonet ja mitmeid kõrvalhooneid.¹⁷ Wahlid ise elasid Uus tn 34 korteris nr 10. Korterite hoovipoolsetest akendest ja rõdult avanes vaade Tallinna sadamale, mis võis vanale meremehele üsna meelepärane olla. Korteri oli ka telefon numbriga 340.¹⁸

Esimese maailmasõja eel muutus Wahl poliitiliselt aktiivsemaks. Pärast seda, kui ta oli 1911. aastal omandanud kinnisvaraomanikuna valimisõiguse, valiti ta 1913. aastal Tallinna linna volikogu liikmeks. Uus linnavolikogu (linnaduuma) astus ametisse 27. aprillil 1913. Volikogu 80 liikmest oli eestlasi 47, sakslasi 28 ja venelasi 5. Kuigi sakslaste osakaal oli tõusnud 1909. aasta volikogu koosseisuga võrreldes 21 protsendilt 35-le, saavutasid eestlased valimistel olulise ülekaalu. 3. augustil 1913 asus Voldemar Lenderi asemel linnapea ametisse Jaan Poska.

22. mail valiti Edgar von Wahl 49 poolt ja 14 vastuhäälega vanade ehitismälestiste kaitse komisjoni liikmeks, komisjoni esimeheks oli Johann Umblia. Komisjoni lihtliikmeid oli 8: neli sakslast ja neli eestlast, nende hulgas näiteks ka Paul Pinna. Wahl valiti ka instruksioonide läbivaatamist ettevalmistava komisjoni liikmeks. Võrreldes paljude teiste linnavolinikega oli Wahl vähehõivatud. Kogenud pedagogina oleks ta võinud kaasa rääkida linna haridusasutuste kolleegiumides või eestkoste nõukogudes, kuid on neist kõrvale jäänud. Samas on ta korrektselt kohal käinud volikogu istungeil ega ole neilt praktiliselt puudunud, kuigi sõna ta seal eriti ei võtnud.

1913. aasta oli Edgar von Wahlile tähenduslik ka perekondlikus mõttes. 10. septembril 1913 esitas ta, siis juba elukohaga oma majas Uus tn 32, Eestimaa Evangeelse Luteriusu Konsistooriumile palve lahutada abielu Maria von Wahlist, kelle elukohaks oli märgitud Harju tänaval asunud hotell Kuld Lõvi. Palvekirjas märgiti, et nende abielu oli juba neli aastat tagasi väga õnnetuks muutunud. Maria teisenenud maailmavaade ja

¹⁶ *Adresnaya knižka Ėstlyandskoj gubernii na 1901* (Revel': Gressel', 1901), 99.

¹⁷ Rahvusarhiiv (edaspidi RA), EAA.2840.1.2437.

¹⁸ *Adolf Richters Baltische Verkehrs- und Adreßbücher*, 3 (Riga, 1913), 140.

usukäsitus tekitasid pidevaid hõõrumisi. Kuna abikaasa oli noorema poja kehva tervise tõttu sageli Saksamaa sanatooriumeis viibinud ning ka ise Soome sanatooriumis närve puhanud, siis oli ta seal innustust saanud Päästearmee usuliikumisest. Viimati Soomest tagasi tulles oli ta kodunt oma asjad võtnud ja hotelli kolinud. Mehe palvete suhtes koju tagasi tulla oli naine kategooriline, see keeldumine oli ka politsei poolt protokollitud ning abielulahutuse avaldusele lisatud. Naine tunnistas, et on formaalselt olukorras süüdi, kuid oma mehele truuks jäänud, ent oma otsuses kindel, sest on langetanud selle uskliku inimesena. 3. oktoobril 1913 Wahlide abielu lahutati. Vanemad pojad Johann, Guido ja tütar Lydia jäid isa juurde, noorem, 10-aastane Anatol jäi ema kasvatada, kuid tema ülalpidamise ja harimiskulud jäid isa kanda.¹⁹

Maria von Wahl elas pärast lahutust Soomes Porvoos, Helsingis ja ajuti ka Londonis. Ta suri Saksamaal Tornowi linnas 19. juunil 1933. aastal.²⁰ Anatol abiellus Soomes Olmena Irene Lunddahliga. Hiljem asus ema juurde Soome elama ka tütar Lydia-Maria. 1926. aastal astus ta Soome kodakondsusse, märkides siis Tallinna aadressbüroo aadresslehele oma rahvuseks soomlane.²¹ Wahlide pojad olid ilmasõja puhkemise ajaks ümber asunud Saksamaale. Vanim poeg Hans (Johann) teenis Saksa armees allohvitserina ega pöördunud pärast sõda enam Eestisse tagasi. Ta abiellus 1929. aastal raamatuköitja Amalie Ursula Margarete Slomaniga (1897–1985). Nende kaks poega Volker (snd 21.02.1935) ja Asko (snd 14.09.1937) osalevad aktiivselt Balti rüütelkonna tegevuses. Hans von Wahl suri 18. septembril 1968 Flensburgis.²² Edgar Wahli keskmine poeg Guido osales Esimeses maailmasõjas lendurina. 1918. aasta kevadel viibis ta puhkusel Tallinnas, kust naases 21. juunil Saksamaale. Aasta lõpul on ta aga Venemaa sõjaväljal kadunuks kuulutatud.²³

Edgari von Wahli ülalpidamisele olid osaliselt jäänud ka tema õed. Umbes 1908. aasta paiku lahkusid nad Peterburist ja asusid elama Tallinnasse. Vanem õde Harriet oli elukutselt raamatukoguhoidja. 1918. aasta algul ta haigestus ja paigutati Seevaldi haigemajja, kus ta kaks aastat hiljem, 30. detsembril 1920 45-aastasena suri. Noorem õde Jenni jäi samuti vallaliseks, oli kodukooliõpetaja, elas 1920. aastatel Roosikrantsi tn 21-9,²⁴ hiljem sai tema elukohaks Rüütli tn 6-3, samas majas elas ka vend Artur.

¹⁹ RA, EAA.1187.2.2969.

²⁰ TLA, f. 1481, n. 1, s. 106, l. 63.

²¹ TLA, f. 1376, n. 1, s. 302.

²² TLA, f. 1465, n. 1, s. 106, l. 60–62.

²³ TLA, f. 1483, n. 1, s. 187, l 693–696.

²⁴ TLA, f. 1376, n. 1, s. 302.

Mõlemad lahkusid novembris 1939 ümberasujatena Saksamaale.²⁵ Vend Artur von Wahl oli 1894. aastal lõpetanud Peterburi meditsiiniakadeemia ja saanud 1904 meditsiinidoktoriks. Tema erialaks olid uroloogia, naha- ja suguhaigused. 1897. aastal abiellus ta oma onu Päinurme mõisaomaniku Georg Otto von Wahli tütre Elise Auguste von Wahliga (1871–1917). Eesti vabariigi ajal töötas Artur von Wahl koloneli auastmes Tallinna sõjaväe haigemajas. Samuti pidas ta oma kodus (Rüütli 7-4, hiljem Rüütli 6-1) arstikabinetti. Tema kasvatada jäi haiglase tervisega tütar Tamara-Irene (1906–31), kes viibis sageli pansionaatides ning käis tervist parandamas välismaal. 68-aastaselt abiellus Artur uuesti oma surnud naise venna, Päinurme mõisa viimase omaniku Georg Karl von Wahli 34-aastase tütre Nora Hedvig Kornelia von Wahliga. Aasta hiljem asusid nad ümber Saksamaale. Artur von Wahl suri Saksamaal 1951. aastal,²⁶ maalikunstnik ja graafik Nora Hedwig Kornelia von Wahl suri 1991. aastal. Ta on avaldanud ka lapse- ja nooruspõlve mälestused.²⁷

Ajakangast tagasi aastasse 1914 kerides saame teada, et umbes pool aastat pärast lahutust alustas 46-aastane Edgar uut kooselu 32-aastase Agnes Riesenkaupffiga. Nende abielu laulatati Niguliste kirikus 20. mail 1914. Erinevalt abielulahutuses süüdlaseks jäänud Mariast ei tehtud Edgarile teistkordseks abiellumiseks mingeid takistusi. Agnes Riesenkaupff (snd 06.08.1881, ristitud Oleviste kirikus²⁸) oli Tallinna advokaadi Karl Aleksander Riesenkaupffi (1852–1910) kuuest lapsest vanim. Pärast Tallinna Eberhardi tütarlaste erakooli lõpetamist õppis ta 1905–07 Stockholmis dr Arvidsoni instituudis võimlemist, sh ortopeedilist võimlemist ja massaaži. Oma pedagoogilist tegevust alustas ta 1907. aastal, olles võimlemisõpetajaks paljudes Tallinna koolides: Tallinna toomkoolis, Eliise koolis (1918–23), Henriette koolis (1907–13), Vene tütarlaste gümnaasiumis (1907–11), Beljajevi gümnaasiumis (1907–11, 1913–16), Tallinna Oleviste algkoolis (1911–15). 1914. aastani juhatas ta ka Tallinna võimlemiseltsi naisosakonda, oli 1920–33 Eesti Punase Risti peavalitsuse masseerimise ja ortopeedilise võimlemise asutuse juhataja, töötas aastail 1933–39 peamiselt eraviisiliselt ning Tallinna diakonisside asutuses.²⁹ Abikaasa ettevõtlikkusele on kaasa

²⁵ Riigi Teataja, 1940, lisa nr 14, lk 276.

²⁶ Wahl, Arthur Johann Oskar v., *Baltisches biographisches lexikon, digital* <<http://www.bbl-digital.de/eintrag/Wahl-Arthur-Johann-Oskar-v.-1870-1951/>> (14.03.2016).

²⁷ Nora von Wahl-Assik, *Die Fahrt nach Schildau, in Erlebtes Livland: die Familie v. Wahl 1795–1993*, hrsg. im Auftrag des Familienverbandes v. Wahl von Erna v. Harpe geb. v. Wahl u. Diedrich v. Wahl (Weissenhorn, 1995), 174–177.

²⁸ TLA, f. 1483, n. 1, s. 137, l. 694.

²⁹ TLA, f. 137, n. 2, s. 3066.

elanud ka Edgar von Wahl, märkides ühes 1918. aastast pärinevas aruan- des teatud uhkustundega, et tema naine on õpetaja ja peab end ise ülal.³⁰

Esimese maailmasõja puhkemine, mis tõi Vene impeeriumis kaasa rea sakslastevastaseid aktsioone, ei jätnud puutumata ka Edgar von Wahl. Sulgema hakati saksakeelseid gümnaasiume, seltse ja ajalehti, teiste seas Lai tn 1 tegutsenud Aadliklubi, mille 317 tegevliikme hulka kuulus ka Wahl. Kõige suurema tagakiusamise all kannatasid riigisakslased. Edgar von Wahl ei olnud riigisakslane, kuigi ta on seda hiljem kohati väitnud, vaid Venemaa kodanik. Tema tollaseid suhtumisi me siiski ei tunne. Vene laevastiku ohvitserina võis ta olla üsna riigitruu, mis ei välista teeseldud hoiakut. Tema pojad läksid sõtta Saksa armee ridades.

Üheks esimeseks propagandakampaniaks oli saksapärase kohanimede väljavahetamine. Juba 18. augustil sai impeeriumi pealinnast Sankt-Peterburgist Petrograd, 10. septembril jõudis nimeküsimus ka Tallinna linna- volikokku. Linnapea Poska soovitas Tallinna senine nimi “Revel” asen- dada vanavene nimega “Kolõvan”. Järgnenud arutelus, millest on pikemalt kirjutanud Aadu Must,³¹ osales aktiivselt ka linnavolinik Wahl. Professor Aleksander Pogodini andmete teuginevalt tuletas Wahl meelde, et Tallinna kõige vanem nimi oli “Ledenets” ja isegi linna muistne eestikeelne nime- tus “Lindanes” või “Lindanisa” esineb varem kui “Kolõvan”. Kohati üsna irooniliseks kujunenud arutelu jätkus veel järgmiselgi volikogu istungil, kus linnapea püüdis volinikke rahustada mõttega, et nagu Paide ja Rakvere puhul, nii jääksid ka Tallinna osas kasutusele erinevad nimed eesti, saksa ja vene keeles (vastavalt Tallinn, Reval ja Kolõvan). Kuigi hääletamisel sai linna nime muutmine Kolõvaniks 29 poolt ja 21 vastuhäält,³² jäi Tallinna ametlik nimi (Revel) siiski muutmata.

Viimased Vene võimu aegsed linnavolikogu valimised Tallinnas toi- musid 13.–18. veebruaril 1917, kus osutus valituks ka Edgar von Wahl. Enne valimistulemuste ametliku kinnitamist puhkes revolutsioon ning uus, 80-liikmeline linnavolikogu asus tööle täiesti teistsugustes tingimustes. Esmatähtsateks muutusid avaliku korra, toitlustuse ja varustamise küsi- mused. Wahlist sai tuletõrjekomisjoni, rahvahariduse komisjoni, linna pandimaja asjade komisjoni ning jätkuvalt ka arhitektuurimälestiste kaitse komisjoni liige. 23. märtsil täiendati linnavolikogu veel 80 liikmega, kellest

³⁰ TLA, f. 143, n. 1, s. 329. Agnes Wahlile kuulus Kiviloo mõisast eraldatud Sillaotsa asunikukoht Peningi vallas Harjumaal. See oli 1937. a välja renditud 120 krooni eest aastas. Sel ajal pidas ta ka massaažikabinetti Pikk tn 30-6. Peagi tabasid Agnest aga mitmed rasked terviseprobleemid, mistõttu ta ei saanud enam töötada. TLA, f. 1361, n. 2, s. 553.

³¹ Must, “Privilegeeritust põlualuseks”, 29–31.

³² TLA, f. 195, n. 4, s. 37, l. 715–716.

40 tuli saata tööliste ja soldatite nõukogu ja teine 40 seltskondlike organisatsioonide poolt. Esimesed neist volikogu töös siiski ei osalenud, kuid survestasid selle tegevust pidevalt väljastpoolt.³³ Kuna enamik tollase linnavalitsuse komisjonide materjalidest hävis Tallinna 1944. aasta märtsipommitamise käigus, on Wahli tegemisi linnavolinikuna üsna keeruline kajastada. Tema tegevus kommunaalpoliitikuna lõppes 23. augustil 1917. Järgmisel päeval tuli kokku juba uus, 6. augustil valitud linnavolikogu, mille esimeheks valiti Jaan Anvelt ja linnapeaks sai Voldermar Vöölmann.

22. märtsil 1917 sündis Edgar ja Agnes von Wahli perre tütar Veronika.³⁴ Tütrel kohtu teame, et ta õppis 1937. aastal Viinis ja abiellus sama aasta 19. juunil endast seitse aastat vanema Hans Erik Rinnega (12.04.1910 Peterburi – 15.12.1986 Saksamaa). Rinne oli lõpetanud 1934. aastal Tartu ülikooli metsanduse eriala, kuid töötas seejärel Tallinnas kontoriametnikuna A/S-s Oskar Stude³⁵ ning oli Tallinna Mustpeade vennaskonna liige.³⁶ 25. augustil 1938 sündis neil poeg Bengt Erik. Pere elas Tallinnas Kooli tn 3-8 ning pöördus 1939. aastal novembris ümberasujatena Saksamaale.³⁷

1917. aasta ärevatel aegadel otsustas Edgar von Wahl Uue tn majad maha müüa, saades nende eest 11 500 Kerenski rubla, mis on ümberarvestatuna umbes kaks korda vähem, kui ta ise sama kinnistu eest kuus aastat varem oli maksnud. 29. septembril 1917 sai majade uueks omanikuks Laupa mõisa paruni poeg Otto von Taube.³⁸ Järgmisel aastal omandasid Wahlid uue eluaseme, elades vahepeal Pikk tn 30 üürikorteris. 15. oktoobril 1918 ostis pere 8000 idamarga eest kinnistu Eha tn 10,³⁹ kuhu lasti ehitada uus kahekordne puumaja, mis sai valmis 1920. Seal oli põrandapinda 90 ruutmeetri jagu. Maja oli sisustatud meremehelikus stiilis, mistõttu kutsusid seal järeleõid tegemas käinud reaalkooli õpilased seda “Kajutiks”.⁴⁰ See vaikne nurk Kassisaba linnajaos oli Wahlide koduks umbes veerandsada aastat.

³³ Sulev Mäeltsemees, *Tallinna linna juhtimine: 100 aastat eestlaste võimuletulekust pealinnas* (Tallinn: Tallinna Tehnikaülikool, 2004), 43–44.

³⁴ TLA, f. 1483, n. 1, s. 137, l 695.

³⁵ TLA, f. 1361, n. 2, s. 483.

³⁶ TLA, f. 87, n. 1, s. 31.

³⁷ Erik Rinne naases 1943. a suvel Eestisse ja töötas Kiviõlis Balto Õli aksiaseltsis (Baltische Öl GmbH) osakonnajuhatajana. Tema kohta on Rahvusarhiivis ka kohtutoimik, millest selgub, et Rinne sattus samuti uurimise alla samalaadse süüdistusega nagu tema äi (*Vergehens gegen Heimtücke-gesetz*). Nimelt oli ta ühe oma kolleegi kohta öelnud: “Ma tahaks ainult teada miks Wulsten alati selles papagoimundris ringi jookseb?” Kuna tegu oli SA (*Sturmabteilung*) vormiga, oli uurimine päris põhjalik, siiski pääses Hans-Erik Rinne karistusest. RA, ERA.R-65.1.1063.

³⁸ RA, EAA.2840.1.2437.

³⁹ RA, EAA.2840.1.2155, 2156.

⁴⁰ Karmo, *Must-kuldne müts mu peas, II*, 834.

22. VIII. 1925

Vorm 36.

Elukoht: linnajagu: 5.

Üliits: *Sha*

maja № *10*; krt. № *1*

Rahvus: *Laksl.*

Usk: *Luit.*

Sõjaväeteenistuse vahekord:

maak. Rahv. üh. tun. №

192 a.

Reg. pol. jaosk. valla val. №

Amet ehk teenistus: *Aspetaja*

Elamise täht ja selle kestvus: *9. V. Väliipaa*

Isikutunnistus väljaantud *24. vii. 1925 a. № 3845*

pol. jaosk. valla val. *poelt*

Millal ja kust kokalt tuli: *7. vii. 25*
Paiksoomaaalt

1925. VIII. 21. *Fas*

Perekon- na nimi: *Wahl*

Nimi: *Edgar*

Isa- nimi: *Oskar*

Sündimise aeg ehk vanadus: *14. 3. viii. 1867.*

Kodakond- sus: *Estl.*

Kus kohal hingekirjas: *Tallinnas*

Perekondline seisukord: *Abielus*

Millal ja kuhu läks: *2*

Joonis 2. Edgar von Wahli aadressleht. TLA, f. 1376, n. 1, s. 302.

Üürilisi majas algul ilmselt ei olnud. Vanem väike hoovimaja koos koja-
mehe korteriga oli 1933. aastal tühi ja viletsas seisus ning vajas remonti.⁴¹
1935. aastast on teada, et remonditud hoovimajas elas üürnikuna tuntud
muusiku ja muusikapedagoogi Mihhail Prokofjevi (1884–1958) 4-liikmeline

⁴¹ TLA, f. 86, n. 1, s. 1111.

pere.⁴² Maja oli siiski üpris väike, nii ei pakkunud see hiljem, Nõukogude okupatsiooni ajal 1940–41 huvi ka natsionaliseerijatele.

Eesti vabariigi aastail jätkas Edgar von Wahl õpetaja ametis, andes matemaatika, füüsika, geograafia, kosmograafia ja joonestamise tunde eestikeelses Tallinna reaalkoolis. Tallinna koolivalitsuse juhataja ja haridusminister Aleksander Veidermaa on meenutanud: “Matemaatikat ja füüsikat õpetas [reaalkoolis] Edgar von Wahl, endine mereväeohvitser, kellel oli alati varuks tabav märkus mõne sündmuse või isiku kohta. Ta oli kaunis räpakas füüsikakatsete korraldamisel: sageli murdusid riistad ja purunesid klaasid. Tema suhtumine õpilastesse oli lihtne, mida kinnitab ka tema hüüdnimi Sass.” Eriti pühendunult õpetas Sass maateadust. Koolipoisse imponeeris tema Inglise klubi liikme staatus ning tõsiasi, et ta oli uue tehiskeele looja.⁴³ 1920. aastate keskel jäi Wahl pensionile, kuid jätkas õpetajatööd osalise koormusega kuni 1933. aastani.

Pensioneerumine andis talle viimaks vabama võimaluse pühenduda oma peamisele huvialale – tehiskeeltele, millega ta tegeles ligi 60 aastat oma elust. Peterburis ülikoolis õppis ta esmalt tundma esimest laiemalt levinud kunstlikku keelt volopüki, kuid see tundus talle liiga keerulisena. Seejärel huvitus ta esperanto keelest ning temast sai esperanto keele looja, juudi rahvusest Poola arsti Ludwik Lazarus Zamenhofi (1859–1917) üks õpilastest ja kaastöölisest.⁴⁴ 1893. aastal oli ta Peterburi esperantoklubi Espero asutajate hulgas ning tegi aastail 1889–95 kaastööd Saksamaal ilmunud ajakirjale *La Esperantisto*. Pärast seda, kui 1894. aastal tema keele reformimise ettepanekud tagasi lükati, pettus Wahl esperantos ning keskendus uue ideaalse rahvusvahelise keele loomisele.

1906. aastal avaldas ta esimese versiooni uue romaani keelte baasil loodud AUL-ist (*Auxiliari Lingue International*). 1922. aastal tutvustas ta põhjalikumalt oma töö tulemusel sündinud kunstlikku keelt oksidentaali (*occidental*), mis põhines hispaania (teistel andmetel kreeka-ladina) sõnavaral ja romaani ning germaani keelte mõnevõrra skematiseeritud grammatikal. Oksidentaali pidi olema lihtsalt arusaadav ja tsiviliseeritud eurooplase jaoks kiirelt omandatav. 1930. aastal avaldas Wahl koos oma mõttekaaslastega põhjaliku 250-leheküljelise raamatu oksidentaali kohta.⁴⁵

⁴² TLA, f. 1361, n. 1, s. 327.

⁴³ Karmo, *Must-kuldne müts mu peas, II*, 818.

⁴⁴ Paul Ariste, “Ed. Wahl – interlingvistika arendaja”, *Noorte Hääl*, 14.01.1967.

⁴⁵ *Occidental: die Weltsprache: Einführung samt Lehrkursus, Lesestücken, Häufigkeitswörterverzeichnis u. a.*, Beiträge von E. Graber, K. Janotta, E. Pigal, J. Prorók, A. Z. Ramstedt und E. v. Wahl; hrsg. von E. Pigal durch die Hauptstelle der Occidental-Union

Paul Ariste hinnangul on oksidentaali grammatika lihtne, kuid tuletusõpetus keeruline ja korrapäratu.⁴⁶

Keelt propageeriti peamiselt ajakirja Kosmoglott vahendusel, mis ilmus aastail 1922–26 Tallinnas, seejärel Viinis, kus nägi päevavalgust ajakirja 38. number, kandes siis nime Cosmoclotta.⁴⁷ Aastatel 1929–30 toimetas Wahl ajakirja Estländische Wochenschau, mida ilmus kokku 4 numbrit. Ühtlasi tõi Wahl Petrogradist Tallinna üle Kosmoglotti-nimelise ühingu, mis etendas olulist rolli rahvusvahelise tegevuse arendamisel. Juba 1922. aasta pöörduti universaalkeele taotlusega Rahvasteliidu poole. Sarnaseid ühinguid asutati ka teistes riikides, 1927. aastast hakkas neid ühendama rahvusvaheline ühing – Association International Cosmoglotta. Wahl pidas tehiskeelte kohta ettekandeid Rootsis, Taanis, Šveitsis ja Saksamaal ning suhtles elavalt maailma lingvistidega.⁴⁸

Oksidentaalkeele õitseajaks olid 1920. aastad ja 1930. aastate algus. Hiljem uue keele populaarsus ja kasutavus vähenes. Natsi-Saksamaal pandi Pan-Euroopa ideedest lähtuvate keelte harrastamine põlu alla.

Lähenes 1939. aasta sügis, mis oli Wahlide suguvõsale nagu teistelegi baltisakslastele otsustava tähendusega. *Umsiedlung*'i käigus lahkusid Edgar von Wahli õde, venna ja tütre perekonnad, samuti Agnes Wahli õdede ja vendade pered. Ühtekokku lahkus Eestist ja Eesti kodakondsusest 37 Wahli Tallinnast, Tartust, Pärnust, Pajusist ja Koigi valla Päinurme mõisast.⁴⁹ 1941. aasta järelümberasumise nimekirjadest leiame veel viis Wahli-nimelist.⁵⁰ Kuid Edgar ja Agnes von Wahli ei olnud lahkujate seas, põhjusi selleks oli ilmselt mitu.

Ühelt poolt oli Wahlile kui Pan-Euroopa idealistile vastumeelne olukord Natsi-Saksamaal, mida ta nimetas “termiit-riigiks”. Ta ei oleks saanud Saksamaale kaasa viia oma mahukat arhiivi, millest loobumine näis võimatu. Edgari vanusest ja Agnese terviseprobleemidest tulenevalt eksisteeris ka hirm, et neid võidakse seal vanadekodusse paigutada, mis oli juhtunud mitme nende tuttavaga. Teisalt ei tajutud ohtu, millega Nõukogude võim neid ähvardada võinuks. Paraku kinnitas järgnev sootuks muud.

in Mauer bei Wien (Stuttgart: Franckh, 1930). Mõningatel andmetel oli Lulian Prorók Edgar von Wahli pseudonüüm.

⁴⁶ Erelt, “Keelemees, kes nägi ette Pearl Harborit”.

⁴⁷ Ajakirja avaldatakse tänini, seni viimane, 319. number ilmus 2015. aastal, <<http://www.ie-munde.com/cosmoglotta.html>> (14.03.2016).

⁴⁸ Lumiste, Võhandu, “Kolmest Eestis loodud tehiskeelest ja nende loojatest”.

⁴⁹ Eesti Vabariigi kodakondsusest lahkunud isikute nimestik, *Riigi Teataja*, lisa nr 14, 15. veebruar ja nr 36, 24. aprillil 1940.

⁵⁰ RA, ERA.R-1884.1.7; ERA.R-26.5.42; ERA.R-2.1.412, 413, 414.

Esialgu näis Wahlide elu Eesti NSV-s laabuvat. 25. veebruaril 1941 määrati pärast pikka asjaajamist ja vajalike dokumentide esitamist Agnes von Wahlile eluaegne vanaduspension 43 rubla 20 kopikat kuus.⁵¹ Kõik muutus juunis 1941. Nõukogude võimu silmis käsitleti ümberasumisega mitte kaasa läinud baltisakslasi kui Saksamaa poolt maha jäetud reservi, kes kuulusid julgeolekuorganite huviorbiiti. Küüditamisest jäid Edgar ja Agnes veel puutumata. Siis vahistati nende sugulane, Sürgavere Wahlide liinist pärit insener Karl Bogdan Oskar von Wahl ja tema nooruke venelannast abikaasa Galina, kellega ta oli 1940. aastal abiellunud. Karl Bogdani süüdistati spionaažis, mille eest määrati talle 10-aastane vanglakaristus. Ta suri 1942. aasta märsis veel enne kohtuotsuse teatavaks tegemist.⁵² Galina suutis asumisaastad üle elada, 1993. aastal abiellus ta Nils von Ungern-Sternbergiga.⁵³

Pärast Nõukogude Liidu ja Saksamaa vahelise sõja puhkemist tabas lõök 60-aastast Agnes von Wahli, kes arreteeriti oma kodus 23. juunil 1941. Samal päeval võeti kinni ka 44-aastane kooliõpetaja Helene Terras ja 73-aastane Leontine von Hippus. Viimane oli olnud 1917–39 Tallinna linnavolikogu liige ja aktiivselt tegev nii sotsiaalpoliitikas kui baltisaksa naisliikumises. Tegu oli kolme hea sõbrannaga, kes olid kuulunud ühingu "Frauenbund" (1921. aastal registreeritud Eestimaa Saksa Naisliit). Kuigi ühing oli likvideeritud, käisid selle Tallinnasse jäänud liikmed aegajalt koos, mis andis julgeolekule võimaluse mõista naised süüdi kuulumises fašistlikku saksa ühingu, spionaažis ja nõukogudevastaste jutude levitamises. Kohus mõistis nad mahalaskmisele, mis 30. aprillil 1942 Kirovi NKVD vanglas ka täide viidi.⁵⁴

Võimuvahetus 1941. aasta suvel ei tähistanud Eestisse jäänud baltisakslastele automaatselt pääsemist. Saksa võimud kahtlustasid neid bolševismimeelsuses, mida julgeolekupolitsei kontrollima asus. Eriti suure umbusuga suhtus SD nendesse ümberasujatesse, kes sõja ajal Eestisse tagasi tahtsid tulla.⁵⁵ Edgar von Wahli polnud tema naise traagilist saatust silmas

⁵¹ TLA, f. 137, n. 2, s. 3066.

⁵² "Represseeritud isikute registrid", *Küüditamine Eestist Venemaale: juuniküüditamine 1941 & küüditamised 1940–1953*, koost. Leo Öispuu (Tallinn: ERRB, Rahvusarhiiv etc., 2001), 708.

⁵³ Jaanika Kressa, "Galina von Wahl – vabatahtlikult küüditatud", *Kultuur ja Elu*, 4 (2015), 68–70.

⁵⁴ TLA, f. 1481, n. 1, s. 56, l 5–6. Ka *Poliitilised arreteerimised Eestis, II*, 79, 520. Memento represseeritud isikute registreis Agnes von Wahli kohta andmeid ei leidu.

⁵⁵ 1942. aasta sügiseks oli Eestisse tagasi tulnud ligikaudu 500 ümberasujat. Paljuski olid nendeks isikud, kes pooleteise aasta eest tegid kõik, et end sakslastena esitleda, nüüd rõhutasid nad oma eesti päritolu, vt Indrek Jürjo, "Täiendusi baltisakslaste ümberasumisega"

pidades põhjust bolševismis süüdistada, küll sattus ta politsei haardesse riigivastase tegevuse tõttu. Vahistatuks osutus 76-aastane Wahl 12. augustil 1943. Põhjuse selleks andsid Agnese vennanaisele Lisalotte Riesenkampffile Posenisse läkitatud kirjad, mis Königsbergi postitsensuuri poolt juuli lõpus kinni peeti.

Kirjade sisu oli ajendatud murest Eestist Poola aladele ümberasustatud sugulaste ja teiste baltisakslaste edasise käekäigu pärast. Olles veendunud, et ta suudab sündmusi ette näha, soovitas Wahl oma lähedastel teha vajalikud ettevalmistused ja asuda Poolast ümber Saksamaale, kuna poolakad on ette valmistamas ülestõusu (mis Varssavis 1944 tõepoolest ka aset leidis), mille käigus hävitatakse esmalt “poolakate villadesse ja mõisatesse end kenasti sisseeadnud baltlased”.⁵⁶ Kirjad sisaldasid mitmeid poliitilisi ennustusi, mis andsid alust Wahli reetmises süüdistada ning oleks võinud talle surmanuhtlusega lõppeda. Ülekuulamisele ta kirjapandut ei eitanud, vaid andis põhjalikke selgitusi. Wahli kummaliste tunnistuste tõttu lasi SD ta 19. augustil uuringuteks Seevaldi närvikliinikusse paigutada, kus tal diagnoositi vanadusnõrbus ning ta arvati haigla asukaks, mis päästis ta karmist karistusest. Wahli kaitseks astusid välja tütremees Eric Rinne ja mitmed baltisakslased, kelle arvates oli tema kehaline ja hingeline vapustatus tingitud abikaasa arreteerimisest bolševike poolt.⁵⁷

Järgmine löök tabas Wahli märtsis 1944, kui pommitamise tagajärjel tekkinud tulekahju purustas kodu Eha tn 10. Suure teadusajaloolise väärtusega arhiivi kaotus oli Edgar von Wahlile võrreldav elutöö hävimisega. Oma arhiivi nimel oli ta loobunud Eestist lahkumast, see oli tegevus, mis pani teda siis tervise pärast muret tundma: “Mind teeb murelikuks, kas pean seni vastu, et oma keeleteadusliku arhiivi korrastada jõuan, koopiaraamatud etc ja kogu oma elutöö kaastöötajatele ja ametkonnale kasutamiseks üle saan anda.”⁵⁸ Kolm aastat hiljem (19. märtsil 1947) soome oksidentalistile Armand Ramstedile saadetud kirjas nimetas ta toimunut tõeliseks katastroofiks: “[...] minu oksidentaali ja muud dokumendid põlesid ära minu väikses majas Tallinnas õhurünnaku ajal, lisaks materiaalne kahju ja paljude asendamatu unikaalsete materjalide kaotus.”⁵⁹

ja Eestisse jäänud sakslaste saatuse kohta NKVD arhiiviallikate põhjal”, *Umsiedlung 60: baltisakslaste organiseeritud lahkumine Eestist: 24. novembril 1999 Tallinna Linnaarhiivis toimunud konverentsi ettekanded* (Tallinn, 2000), 109–134 (123–127).

⁵⁶ RA, ERA.R-65.1.1315.

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ *Edgar de Wahl (1867–1948): Le creator del schola naturalistic de linguas universal* <<http://www.interlingua.fi/wahl.htm>> (14.03.2016).

Järjekordse võimuvahetuse elas Wahl üle kliinikus. 1945. aasta veebruaris sai Eesti NSV siseasjade rahvakomissar Aleksander Resev Nõukogude Liidu siseasjade rahvakomissari asetäitjalt Vassili Tšernõšovilt kirja, milles teavitati, et Eesti NSV territooriumil elavad saksa rahvusest elanikud tuleb välja saata metsatöödele Komi ANSV-sse. Algas isikute ja nende elukohade väljaselgitamine. Väljasaadetavate sekka arvati 268 täiskasvanut (77 meest, 191 naist) ja 93 last, sh Edgar von Wahl. Suurema osa neist isikutest moodustasid juba eakamad eestlaste ja venelastega abiellunud sakslannad, kes polnud soovinud Eestist lahkuda ei enne sõda ega ka hiljem. 15. augustil 1945 toimunud küüditamisoperatsiooni käigus peeti kinni 261 saksa rahvusest kodanikku, koos vabatahtlikult kaasaläinud perekonnaliikmetega oli küüditatavaid kokku 407. Viimata või tabamata jäi kümnekond inimest. Wahli puhul pole teada, kas teda päästis tema kehv tervislik seisund või kliiniku töötajate arvamus, mis tema küüditamise küsitavaks muutis.⁶⁰

Tundub küll, et nagu 1943. aastal, nii päästis haigla ka nüüd Wahli halvimast. Paneb imestama, kuidas ta neis oludes suutis säilitada veel sidemed kolleegidega väljaspool Eestit, millele viitab ka eeltsiteeritud kiri Soome. Kuigi haigla pidi tema vastutusvõime ja kriitikameele küsimärgi alla seadma, tunnustasid nad tema pühendumust filoloogiale ja keele leiu-tamisele.⁶¹

Mis puutub Wahli ettenägemisvõimesse, siis 1941. aastal toimunud jaapanlaste rünnakus Pearl Harborile ta ei eksinud.⁶² Praeguste sündmuste areng paneb tahtmatult mõtisklema tema poolt ennustatud moslemite ülestõusu üle, mis pidi levima Marokost üle Gibraltari Hispaaniasse, sealt edasi Rivierasse ja üle Balkani Väike-Aasiasse ning Iraaki. Lõpuks pidi kõik siiski hästi lõppema, ülestõusnud aetakse ära ja ristiusu kirik luuakse uuesti.⁶³ Nimetatud ülestõusu osas torkab silma teatud sarnasus ühe teise Tallinna mehe, frantsiskaani kerjasmunk Johann Hilteni ettekuulutustega umbes 450 aastat varasemast ajast. Hiltenil olid ründajateks

⁶⁰ Mõnel juhul on operatiivgrupi juht pidanud vajalikuks teiste abist sõltuvaid raskeid haigeid ja invaliide mitte ära viia, vt Aigi Rahi-Tamm, "Deportation of individuals of German nationality from Estonia in 1945", *Estonia since 1944: reports of the Estonian International Commission for the Investigation of Crimes Against Humanity*, ed. by Toomas Hiio, Meelis Maripuu, Indrek Paavle (Tallinn, 2009), 415–427.

⁶¹ RA, ERA.R-65.1.1315.

⁶² *Ibid.*

⁶³ RA, ERA.R-65.1.1315; TLA, f. 1481, n. 1, s. 56; Erelt, "Keelemees, kes nägi ette Pearl Harborit".

araablase asemel türklased.⁶⁴ Ei ole välistatud, et Wahlile olid Hilteni teosed ja ennustused tuttavad.

Edgar Wahl suri 80 aasta vanuselt Tallinna Vabariiklikus Vaimuhaiglas (Paldiski mnt 52) 9. märtsil 1948 kell 15. Ta maeti Tallinna Siselinna kalmistu Aleksander Nevski õigeusu kiriku ossa.⁶⁵ Tema hauaplaadil on kirjas: “EDGAR v. Wahl. 1867–1948. Occidentali koostaja.”⁶⁶

Wahli loodud tehiskeel elab edasi, jäädes küll levikult esperantole kõvasti alla. 1949. aastal nimetati keel ümber *interlingue*’ks, sellega seonduvalt muutus ka ühingu Occidental-Union nimetus Interlingue-Unioniks, mis jätkab tegutsemist Šveitsis ning annab välja ajakirja Cosmoglotta. Ühingul on oma akadeemia, mis tegutseb peamiselt Šveitsis ja Tšehhis.⁶⁷

EDGAR WAHLI KIRI LIESELOTTE RIESENKAMPFFILE TALLINNAS, 18. JUULIL 1943.⁶⁸

Armas Lieselotte!

Südamlik tänu kahe huvitava ülikooliloengu saatmise eest. Tänapäeval näib kõik ühest küljest üha enam tehnilisele kasutamisele ja teisest küljest elavale probleemile keskenduvat. Lugesin mõlemad sõnavõtud samal päeval läbi ja annan need kindlasti asjast huvitatutele edasi lugemiseks.

Minul isiklikult läheb loomulikult järjest raskemaks. Kuna minu maja vahendite ja töökatte puudusel üha enam laguneb, siis pole ka loomulikult võimalik ühtegi üürilist leida. Viimati sadas jälle nii läbi, et minu voodi kõrvale tekkis veeloik. Õnnkombel mitte voodisse. Loodetavasti ei jää see kauaks nii. Mu väimees, kes nüüd siin Jõhvis kiviõlikeskuses tegutseb, saab mind ilmselt tänu oma sidemetele aidata ja abi muretseda. Lisaks vaevab

⁶⁴ Hilten, Johann, *Deutsche Biographie*, <<http://www.deutsche-biographie.de/sfz32396.html>> (14.03.2016).

⁶⁵ HAUDI: kalmistute register, <http://www.kalmistud.ee/haudi?action=hauaplats&filter_hauaplats_hauaplats=103932> (14.03.2016).

⁶⁶ Edgar de Wahl (1867–1948): Le creator del schola naturalistic de linguas universal <<http://www.interlingua.fi/wahl.htm>> (14.03.2016).

⁶⁷ Lumiste, Võhandu, “Kolmest Eestis loodud tehiskeelest ja nende loojatest”.

⁶⁸ Kiri asub Rahvusarhiivis Tallinna kindralkomissari fondis E. von Wahli isikutoimikus: RA, ERA.R-65.1.1315, l. 4–5p. Kirja on saksa keelest tõlkinud Reet Hünerson.

mind pidev läkaköha. Kopsukatarr on mu südame ära vaevanud, kohe nii, et ta on üsna mokas. Varem tõusin vaevata kuuendale korrusele ja läksin peatumata üle Toompea. Oma toast jooksin päeva jooksul 50 korda köögi-vahet edasi-tagasi, nüüd aga mõned korrad ettevaatlikult ja puhkepausidega. Ei saa enam nooreks tagasi. Kuigi maja on ikka elamiskõlbmatu, on selle tulukuseks 568 marka aastas hinnatud. Kuidas nad selle arvutanud on, teab ainult taevas. Ei aita enam protestidki.

Tänu arstide abile on kõige halvem südamega möödas. Selge on see, et oma tugevat südant ja elujõudu, millele ma toetusin ja mille üle ma nii rõõmus olin, ei saa ma enam kunagi tagasi. Mind teeb murelikuks, kas pean seni vastu, et oma keeleteadusliku arhiivi, koopiaraamatud etc ja kogu oma elutöö tulemused jõuan nii korda teha, et need oma kaastöötajatele ja ametkonnale kasutamiseks üle võiks anda, kus neid kasutada ja jätkata saaks.

Ja veel aiman ette meie ees seisvaid mitmeid suurpoliitilisi sündmusi, nii et 1944–45 võib raskeks osutuda. Et seda ennetada, teen ma sulle teatavaks, et ma juba enne ümberasumist, mille kohta võin ma mitmeid tunnistajaid esitada, nägin ette Jaapani-Angloameerika sõda ja Ameerika laevastiku purustamist Pearl Harbouris, samuti Singapuri vallutamist maalt liidus Hiinaga. Need äratundmised võisid mul olla seepärast, et ma endise mereväehvitserina esiteks Ameerika mereväe eripärast olukorda ja teiseks metoodikat tunnen, seda kuidas Jaapan Vene-Jaapani sõjas kohe algusest toimis, suuri ajaloolisi ideelisi suundi tähelepanuta jättes. Niisamuti nagu bolševismi algusaegadel, kui Denikin ja teised kindralid bolševismi õonestasid selleks kõiki [Venemaa] äärerahvaid ära kasutades ja Venemaast lahti kiskudes. Niisamuti on selge, et muhameedlikud rahvad, kes Marokost Indiani ja edasi Sise-Aasiani ulatuvad, neile avanenud võimalust, kui Euroopa rahvad end vastastikku hävitavad ja puupaljaks teevad, mitte kasutamata ei või jätta, et end Euroopa ikkest alatiseks vabastada.

Näen ka järgmiseks kevadeks ette suuri sündmusi, üldist araabia-muhamedi ülestõusu Ibn Saudi juhtimisel. Et Hitler sõda arukalt ja edukalt lõpule saaks viia, peab ta tingimata bolševismi lõplikult välja juurima, kuna see on Euroopale suurim oht, ja siis kogu käsutuses olevatest vägedest ja vahenditest, mis sinna on koondatud, midagi lõunasse saatma. Araablaste oleks siis tõenäoliselt nende esimene aktsioon. Pärast nende hulgalist mahanõttimist Aafrikas asuvate Anglo-Ameerika vägede äkilises veresauanas või nende vägede kaasabil, plaanivad Gibraltari juurest Hispaaniasse üle minna ja sealt edasi üle Itaalia ning edasi üle Kesk- ja Lõuna-Euroopa edasi Väike-Aasiasse, Iraaki, Mesopotaamiasse etc jõuda ja hävitades edasi tungida sinna, kus on ju suured õlijuhtmed. Tuleb teadmiseks võtta, et pärast

bolševismi likvideerimist, nii umbes 1944, kui Saksa-liitlaste väed põhjust ohtlikku Väike-Aasiasse tõmmatakse, et araabia ülestõus likvideerida, kuid mitte varem, on väga tõenäoline, et Saksamaa poolt vallutatud maadest vägede väljaviimisega proovivad poolakad ülestõusu alustada (salajased relvalaagrid on neil juba olemas) ja siis võib pikaajase tagasihoitud viha-vaen eriti halastamatuks tapatalguks muutuda, mis endistes Poola külades ja mõisates elavaid baltlasi ohustab. Ma tahan seepärast sind ja kõiki teisi, kes samas olukorras on, hoiatada ning sind paluda, et siis, kui araabia ülestõus lahti läheb, Wartegaust võimaluse korral lahkuda või vähemalt kõiki abinõusid põgenemiseks [...] Reichi õigeaegselt tarvitusele võtta. Ma palun, seda kirja, mille ma sulle nüüd, 1943. aasta juulis kirjutanud olen, dokumendina hoida ja võimaluse korral ka teistele vaadata anda. Kui see sinu jaoks usutav pole, siis aitad sa vähemalt teistel pääseda. Mulle pakuks loomulikult suurt rahuldust, kui poliitiline ennustus kui mitmel viisil tõestatud dokument, paljude Balti kaasmaalaste päästmisele kaasa aitaks.

*Südamlikus sõpruses sinu vana õemees Edgar Wahl
Reval, Eestimaa, 18. juunil 1943.*